

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ศึกษาทฤษฎีและแนวคิด ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ บทบาทของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตดินแดงในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแฟลตดินแดง โดย แยกนำเสนอเป็น 8 หัวข้อใหญ่ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารราชการกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท และการแสดงบทบาท
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำและความเป็นผู้นำ
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับประชาคมและประชาสังคม
- 2.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.8 กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารราชการกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร

โดยทั่วไปแล้ว การปกครองในเขตนครหลวงของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ต่างก็มีลักษณะที่พิเศษแตกต่างจากการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบปกติทั่วไป เนื่องด้วยสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ โครงสร้างสังคม อาชีพ จำนวนประชากร ภารกิจหน้าที่ที่ต้องดำเนินการ ทำให้เขตการปกครองในนครหลวงมักจะแตกต่างจากเขตการปกครองในรูปแบบอื่น ๆ ยกตัวอย่างสำหรับในประเทศไทยเอง คือ กรุงเทพมหานคร ซึ่งใช้พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 มีโครงสร้างองค์กรที่แตกต่างจากการปกครองท้องถิ่นรูปแบบอื่น ๆ กล่าวคือ มีสภากรุงเทพมหานคร โดยมีสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร (ส.ก.) มีสภาเขต โดยมีสมาชิกสภาเขต (ส.ข.) มีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรง โดยเขตพื้นที่ที่เป็นเมืองหลวงของประเทศจะเป็น

บริเวณที่มีความเจริญทางเศรษฐกิจ อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมของส่วนราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ จึงทำให้มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประชาชนที่อพยพโยกย้ายเข้ามาเป็นประชากรแฝง (มิได้แจ้งย้ายที่อยู่กับสำนักทะเบียนราษฎร) ไม่ว่าจะเป็นเหตุผลทางด้านการทำงาน การศึกษา ฯลฯ (ในเขตกรุงเทพมหานคร) ทำให้การจัดรูปแบบการบริหารจัดการต้องแตกต่างไปจากพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ เพื่อให้สามารถจัดการกับปัญหาได้ การจัดรูปแบบการบริหารจัดการเมืองหลวงจึงต้องคำนึงถึงศักยภาพในการจัดการกับปัญหาของเมืองหลวงได้ดี ต้องเป็นรูปแบบที่มีความคล่องตัวสูง เมืองหลวงที่มีการจัดรูปแบบเป็นองค์กรปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ เช่น กรุงเทพมหานคร กรุงปารีสของประเทศฝรั่งเศส และมหานครโตเกียวของประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น

พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 หมวด 2 การบริหาร กรุงเทพมหานคร ส่วนที่ 1 ว่าด้วยเรื่องของ สภากรุงเทพมหานคร โดยที่สภากรุงเทพมหานครเป็น องค์กรนิติบัญญัติของกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับกิจการในอำนาจหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร ซึ่ง กฎหมายกำหนดให้ได้รับความเห็นชอบจากกรุงเทพมหานคร ให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. เสนอและพิจารณาให้ความเห็นชอบในการตราข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร
2. พิจารณาและให้ความเห็นชอบในร่างข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี ซึ่งเป็นการ พิจารณางบประมาณทุกหน่วยงานของกรุงเทพมหานครที่ฝ่ายบริหารตั้งมาว่ามีเหตุผลเหมาะสมอย่างไร และจะเพิ่มหรือลดให้เป็นไปตามกระบวนการของการออกข้อบัญญัติ
3. ควบคุมการบริหารงานของฝ่ายบริหาร ซึ่งมีวิธีการควบคุมได้ 4 ประการ คือ
 - 1) การตั้งกระทู้ถามผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในเรื่องใดๆ อันเกี่ยวกับงานในหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร ถือได้ว่าเป็นมาตรการที่ใช้ในการควบคุมได้ทางหนึ่ง
 - 2) การเสนอญัตติ เพื่อให้กรุงเทพมหานครดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร หากที่ประชุมสภาเห็นชอบในญัตติของสมาชิกสภา จะส่งญัตติในเรื่องนั้นๆ ให้ฝ่ายบริหารพิจารณาดำเนินการต่อไป

3) การเปิดอภิปรายทั่วไป จะกระทำได้โดยสมาชิกสภาจำนวนไม่น้อยกว่า 2 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกสภาในสภาที่มีอยู่ทั้งหมด เข้าชื่อเพื่อเสนอญัตติขอให้เปิดอภิปรายทั่วไปให้ผู้ว่าราชการ กรุงเทพมหานคร แกลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความคิดเห็นในปัญหาอันเกี่ยวกับการบริหารราชการกรุงเทพมหานคร ได้

4) การเป็นกรรมการสภา ซึ่งถือได้ว่าเป็นบทบาทอันสำคัญของสมาชิกที่จะควบคุมติดตามผลการบริหารงานของฝ่ายบริหารได้ เพราะคณะกรรมการของสภามีอำนาจกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนหรือศึกษาเรื่องใดๆ อันอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร แล้วรายงานต่อสภากรุงเทพมหานคร ถ้าสภากรุงเทพมหานครเห็นชอบกับรายงานของคณะกรรมการฯ ดังกล่าว ประธานสภาก็จะส่งเรื่องให้ฝ่ายบริหารพิจารณาดำเนินการตามมติของสภาต่อไป

4. อำนาจในการพิจารณาให้ความเห็นชอบในกิจการที่มีกฎหมายบัญญัติให้ต้องขอความเห็นชอบจากสภา หรือต้องรายงานให้สภาทราบ ในกรณีดังต่อไปนี้

- 1) การดำเนินกิจการนอกเขตกรุงเทพมหานคร
- 2) การทำกิจการร่วมกับบุคคลอื่น โดยก่อตั้งบริษัท หรือการถือหุ้นในบริษัท รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงจำนวนหุ้นที่กรุงเทพมหานครถืออยู่ต้องได้รับความอนุมัติจากสภากรุงเทพมหานคร
- 3) การให้บริการแก่เอกชน ส่วนราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ด้วยการเรียกเก็บค่าบริการซึ่งกรุงเทพมหานครจะดำเนินการได้โดยการตราเป็นข้อบัญญัติ ซึ่งเท่ากับเป็นการให้ความเห็นชอบของสภาไปโดยปริยาย หากได้รับความเห็นชอบในร่างข้อบัญญัติดังกล่าว
- 4) การมอบให้เอกชนดำเนินกิจการอันอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรุงเทพมหานคร และเรียกเก็บค่าธรรมเนียม ค่าบริการ หรือค่าตอบแทนที่เกี่ยวข้องแทนกรุงเทพมหานคร หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการให้กระทำกิจกรรมดังกล่าวข้างต้นให้เป็นไปตามกฎระเบียบกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากสภา และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
- 5) การยืมเงินสะสมเกินกว่า 10 ล้านบาท และการขอใช้เงินสะสมจ่ายขาด
- 6) การขอขยายเวลาเบิกจ่ายเงินเหลือมปีงบประมาณเกินปีงบประมาณถัดไป

7) การก่อกำหนดผู้ผูกพันงบประมาณข้ามปี (ยกเว้นโครงการซึ่งได้ระบุไว้ในข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี ข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายเพิ่มเติม หรือโครงการที่ใช้เงินยืมสะสม ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากสภากรุงเทพมหานครแล้ว)

8) การกู้เงินจากกระทรวง ทบวง กรม องค์การ หรือนิติบุคคลต่างๆ

9) การกู้เงินจากต่างประเทศ องค์การต่างประเทศ หรือองค์การระหว่างประเทศ

10) รับทราบรายงานการรับจ่ายเงินประจำปีงบประมาณซึ่งสำนักงานการตรวจเงินแผ่นดินได้ตรวจสอบแล้ว

5. อำนาจในการอนุมัติ มีดังนี้

1) การอนุมัติข้อกำหนดกรุงเทพมหานคร

2) การอนุมัติให้ขยายเวลาในการพิจารณาของคณะกรรมการที่สภาแต่งตั้งออกไป

ในกรณีที่ดำเนินการไม่แล้วเสร็จภายในกำหนด

6. ร่วมกับฝ่ายบริหารในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท และการแสดงบทบาท

ความหมายของบทบาท มีผู้ให้ความหมายของบทบาทไว้หลายคนส่วนใหญ่แล้วก็คล้ายๆกัน อุทัย หิรัญโต (2526 : 197) คือสิทธิและหน้าที่ของบุคคลแต่ละคนที่สังคมกำหนดขึ้นมาตามตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่ สุพัตรา สุภาพ (2522 : 45) ให้ความหมายของบทบาทที่แตกต่างออกไปอีกบทบาท คือสิทธิหน้าที่ในการประพฤติปฏิบัติที่บุคคลหนึ่งมีต่อบุคคลหนึ่ง ในสังคมตามสถานภาพของตน อมรา พงศาพิชญ์ (2521 : 91-92) สุชา จันทน์เอม และ สุรางค์ จันทน์เอม (2520 : 45) ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ใกล้เคียงกัน คือ สิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่างๆพึงกระทำ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใด อย่างไรแล้ว บุคคลที่อยู่ในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ที่กำหนดไว้นั้น พัทยา สายหู (2516 : 68) ได้ให้อีกความหมายหนึ่งของบทบาท คือการกระทำต่างๆที่บทกำหนดไว้ให้ต้องทำตาม บทบาทนี้เปรียบเสมือนบทของละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้นๆ เป็นตัวละครอะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบท หรือไม่สมบทบาทก็อาจจะถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้เห็น

ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516 : 19-20) ยังให้ความหมายของบทบาทที่แตกต่างไปจากนี้อีก คือ บทบาทโดยทั่วไปอาจพิจารณาความหมายได้ 2 ประการ

ประการแรก พิจารณาในด้านโครงสร้างสังคม บทบาทหมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่างๆ ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น

ประการที่สอง พิจารณาในด้านการแสดงบทบาท หรือการปะทะสังสรรค์ทางสังคม บทบาทหมายถึง ผลต่อเนื้อเรื่องที่มีแบบแผนการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปะทะสังสรรค์นั้น

ตามความหมายแรกบทบาทเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลในสังคมที่ถูกทำให้แตกต่างกันโดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของเขาที่มีปทัสถาน บทบาทแสดงให้เห็นถึงการวิภาคกิจกรรมต่างๆ และลักษณะที่เป็นอยู่ยอมรับกันในสังคมของสมาชิก ตามความหมายที่สองบทบาทเป็นวิธีแสดงพฤติกรรมของบุคคลที่สังสรรค์กันนั้นว่าจะปฏิบัติต่อกันอย่างไร หรือคาดว่าผู้อื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร ซึ่งเมื่อพิจารณาทั้งสองประการแล้ว บทบาทจึงเป็นตัวกลางระหว่างสังคมกับบุคคลแต่ละคนที่อยู่ในสถานการณ์ ซึ่งพฤติกรรมของเขากลายเป็นแนวทางปฏิบัติของสังคมนั้นๆ

จากความหมายของบทบาทที่มีผู้กล่าวไว้ข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า บทบาทคือสิทธิและหน้าที่ของบุคคลแต่ละคนที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันตามปทัสถานในการปะทะสังสรรค์ สังคมจะเป็นตัวกำหนดขอบเขตการประพฤติปฏิบัติตามตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละบุคคล

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2522 : 48-49) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของบทบาท ประกอบไปด้วย ลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ ตามแนวทฤษฎีบทบาทของ เนเดล (Nadel) คือ

1. ส่วนประกอบที่ส่งเสริมบทบาท (Peripheral Attributor) ได้แก่บทบาทชนิดที่แม้จะขาดหายไปหรือมิได้แสดงบทบาทนั้น ก็ไม่ทำให้บทบาทที่ต้องการผิดไป เช่น ครูที่เขียนกระดานดำแล้วจะล้างมือโดยทันที หรือจะไม่ล้างมือโดยทันทีก็ไม่ทำให้บทบาทของครูผิดไป

2. ส่วนประกอบที่มีผลสำคัญต่อบทบาทจะขาดไม่ได้ (Required Attributor) ได้แก่ส่วนของบทบาทที่สำคัญ ถ้าขาดส่วนสำคัญของบทบาทในส่วนนี้แล้วจะทำให้บทบาทของตำแหน่งผิดไป เช่น บุคคลที่สวมบทบาทของตำแหน่งครู แต่ไม่ยอมสอนนักเรียน เพราะชอบทำงานด้านธุรการ จึงเป็นครู

โดยตำแหน่งเท่านั้น ไม่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นครูที่สมบูรณ์ได้ เพราะมิได้แสดงบทบาทที่สำคัญ คือ บทบาทในการสอนนักเรียน

3. ส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมายข้อบังคับอย่างปรากฏชัดแจ้ง (Pivotal Attributor) ได้แก่ ส่วนของบทบาทตามที่กฎหมายข้อบังคับกำหนดให้กระทำหรือปฏิบัติ ถ้าบุคคลที่สวมบทบาทตามตำแหน่งไม่ปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบข้อบังคับที่ปรากฏอย่างชัดแจ้งแล้ว ถือว่าบุคคลนั้นมิได้แสดงบทบาทในตำแหน่งนั้น เช่น กฎหมายกำหนดว่าครูคือผู้สอนประจำในสถานศึกษา และได้รับเงินเดือนประจำทุกเดือน แต่ นาย ก เป็นครูสอนพิเศษ และมีได้รับเงินเดือนประจำทุกเดือน กรณีดังกล่าวก็ถือว่า นาย ก มิได้เป็นครูตามที่กฎหมายกำหนด

ลักษณะของบทบาท ได้มีการแบ่งลักษณะของบทบาทที่แสดงออกมาตามความคิดเห็นของ นักวิชาการเป็น 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มที่มีความคิดเห็นว่า บทบาทมี 2 ลักษณะคือ ระเบียบ สุวรรณชะฎ (2521 : 5) และสุพล พุฒ คำ (2522 : 19) ได้กล่าวไว้คล้ายกันว่า บทบาทมี 2 ลักษณะคือ บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Actual Role) เป็น บทบาทที่แต่ละบุคคลได้กระทำจริง ไม่ใช่เพียงระดับความคิดเห็นเท่านั้น และบทบาทตามอุดมคติ หรือตาม ความคาดหวัง (Idea Role) เป็นบทบาทที่บุคคลควรปฏิบัติตามที่สังคมคาดหวัง กล่าวคือ เป็นบทบาทที่ อยู่ในระดับความคิดเห็นส่วนบุคคลเพื่อสนองตอบต่อสิ่งเร้า แต่ยังไม่ได้กระทำจริง

2. กลุ่มที่มีความคิดเห็นว่าบทบาทมี 3 ลักษณะมี รังสรรค์ ทิมพันธ์พงศ์ (2521 : 36) บรูม (Broom, 1977 : 23) เซลส์นิก (Selznick, 1963 : 35) และเบอริโอ (Berio, 1979 : 35-36) ได้กล่าวไว้ว่า บทบาทมี 3 ลักษณะ คือ

1) บทบาทที่กำหนดไว้ในสังคม หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially Prescribed Role or Ideal Role) เป็นบทบาทที่สังคมจะกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้กับตำแหน่งทางสังคมไว้ เช่น พ่อ แม่จะมีสิทธิและหน้าที่อย่างไร ดังนั้นจึงทำให้พอจะคาดหวังบทบาทของบุคคลที่อยู่ในตำแหน่ง เหล่านั้นได้

2) บทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้ (The Percieved Role) เป็นบทบาทที่แสดงออกโดยการวินิจฉัยของตน กล่าวคือบุคคลแต่ละคนนั้นจะมีความเชื่อแตกต่างกัน มีการรับรู้ต่อสถานภาพต่างๆ

แตกต่างกัน ภาพพจน์ของแต่ละคนที่เกิดขึ้นก็แตกต่างกัน ดังนั้นบทบาทที่แสดงออกก็เป็นไปในทิศทางที่อาศัยสิ่งที่คนรับรู้เป็นพื้นฐาน

3) บทบาทที่ปฏิบัติจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่แต่ละคนได้ปฏิบัติไปจริง ซึ่งบางครั้งการแสดงบทบาทก็เป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือจากความคาดหวังและการรับรู้เหมือนกัน ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเฉพาะตัวและประสบการณ์ในอดีตของเขาด้วย

ตัวกำหนดบทบาท นักวิชาการหลายท่านมีความคิดเห็นแตกต่างกันไปเกี่ยวกับบทบาทที่บุคคลแสดงออกมานั้นเป็นผลสืบเนื่องจากอะไร พอจะสรุปได้ 2 แนวทางใหญ่ๆ คือ

1. บุคคลแสดงบทบาทออกมาตามสถานภาพหรือตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่ ปพานิ จูติวัฒนา (2523 : 10) ได้อธิบายการเกิดบทบาทตามแนวคิดของ ลินตัน (Linton) ว่าตำแหน่งต่างๆ ที่มีอยู่ในกระสวนใดกระสวนหนึ่งนั้น จะเป็นเครื่องกำหนดบทบาทของตำแหน่งนั้นๆ ว่าจะมีภารกิจหน้าที่อย่างไรบ้าง ฉะนั้นเมื่อมีตำแหน่งเกิดขึ้นสิ่งที่มาควบคู่กับตำแหน่งคือบทบาทของตำแหน่ง เพราะว่าทุกตำแหน่งจะต้องมีบทบาทกำกับ บทบาทและตำแหน่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และ จิตยา สุวรรณะชญ (2527 : 43) กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ (2527 : 51) ได้กล่าวถึงการเกิดบทบาทไว้คล้ายกันว่า บทบาทเกิดจากตำแหน่งหรือสถานภาพของบุคคลซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมหรือบุคคลทั่วไป ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป บทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย จากแนวทางนี้จะเห็นได้ว่าเมื่อมีตำแหน่งหรือสถานภาพเกิดขึ้นแก่บุคคลใดในสังคม บุคคลนั้นย่อมจะมีบทบาทหรือสิทธิหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามตำแหน่ง หรือสถานภาพนั้นๆ

2. บุคคลแสดงบทบาทออกตามบุคลิกลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลนั้นๆ พฤติกรรมที่แสดงออกของแต่ละบุคคลที่เข้าไปอยู่ในตำแหน่งนั้นมีความแตกต่างกันตามบุคลิกภาพเฉพาะตัวของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น เช่น บางคนมีบทบาทนุ่มนวล บางคนมีบทบาทเด็ดขาด หรือเผด็จการ เป็นต้น แนวความคิดนี้ ไพบูลย์ ช่างเรียน (2516 : 29-30) ได้อธิบายไว้ว่า บทบาทของบุคคลในสังคมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนครองอยู่ และคุณสมบัติส่วนตัวของบุคคล บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ความสามารถ มุมเหตุจูงใจ การอบรม และความพอใจซึ่งแนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกับ จิตยา สุวรรณะชญ (2527 : 43) ที่ได้กล่าวไว้ว่า บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอว่าจะเหมือนกับพฤติกรรมจริงๆ ของคนที่ครองฐานะตำแหน่งที่มีบทบาทที่ควรจะเป็น

บุคลิกภาพของตนเองและบุคลิกภาพของผู้อื่นที่เข้าร่วมในพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้น (Stimulus) ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดการติดต่อทางสังคมสำหรับ สมเดช สิทธิพงษ์พิทยา (2523 : 20) ได้สรุปแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่า บทบาทนั้นสามารถถูกกำหนดโดยตำแหน่ง และโดยบุคลิกภาพของบุคคล พร้อมทั้งได้อธิบายเพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวกับบุคลิกภาพ ตามแนวคิดของ เซกอร์ค และ แบคแมน (Secord และ Bachman) ไว้ว่า บุคลิกภาพของบุคคลอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งในบทบาทได้ภายใต้สถานการณ์ 3 อย่าง คือ

- 1) คุณลักษณะประจำตัวของแต่ละบุคคล อาจเข้าไปสอดแทรกในพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวังของบุคคลทั่วไปหรืออาจเข้าไปผูกพันกับบทบาทตำแหน่งนั้นๆ
- 2) ความขัดแย้งในบทบาทอาจเกิดจากความคาดหวังเกี่ยวกับบทบาทไม่เป็นไปในทางเดียวกันกับความคิดเห็นของเจ้าของบทบาทผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ
- 3) บทบาทที่กำหนดไว้สำหรับตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใด อาจจะไม่อยู่ในขีดความสามารถของบุคคลนั้น แต่ไม่เหมาะสมกับความต้องการของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น

จากแนวทางนี้จะเห็นว่า พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกนั้นนอกจากจะเกิดจากบทบาทตามที่กำหนดไว้ในตำแหน่ง หรือสถานภาพนั้นแล้ว แต่เกิดจากบุคลิกภาพ หรือบุคลิกลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลที่เข้าไปอยู่ในตำแหน่ง หรือสถานภาพนั้นด้วย เช่น บุคคลที่มีบุคลิกภาพต่างกัน เข้าไปอยู่ในตำแหน่งเดียวกัน ย่อมแสดงพฤติกรรมต่างกัน เป็นต้น

จากการตรวจสอบเอกสารแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทสรุปได้ว่า บทบาทหมายถึงสิทธิหรือหน้าที่ที่บุคคลที่อยู่ในตำแหน่งต่างๆทางสังคม จะต้องปฏิบัติตามที่สังคมกำหนดขึ้นมา และบทบาทนี้มีส่วนประกอบอย่างน้อย 3 ประการ คือ

- 1) ส่วนที่เป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับ
- 2) ส่วนที่มีความสำคัญต่อบทบาทจะขาดมิได้
- 3) ส่วนที่ทำหน้าที่ส่งเสริมบทบาท

อย่างไรก็ตาม บทบาทที่บุคคลแสดงออกนั้นเกิดจากสถานภาพหรือตำแหน่งบุคคลนั้นดำรงอยู่ และเกิดจากบุคลิกภาพเฉพาะตัวของบุคคลนั้นๆ และการแสดงบทบาทนี้สรุปได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) บทบาทที่กำหนดไว้เป็นระเบียบอย่างชัดเจน
- 2) บทบาทตามความรู้สึกที่ได้รับรู้
- 3) บทบาทที่กระทำจริง เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงๆ

ดังนั้นกล่าวสรุปในเรื่องของบทบาทและการแสดงบทบาทได้คือ บทบาทของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตดินแดงในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในฐานะผู้นำนั้นเริ่มตั้งแต่คิดค้นปัญหาและสาเหตุของปัญหา วางแผนและดำเนินการตลอดทั้งติดตามประเมินผลกิจกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

บทบาทของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตดินแดง ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในฐานะของผู้ประสานงานคือ ร่วมประสานงานกับผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชนตลอดทั้งนักการเมืองในระดับต่างๆ

บทบาทของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตดินแดงในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในฐานะผู้สนับสนุน คือ การมีส่วนร่วมโดยการให้คำแนะนำ สนับสนุนแรงกาย สนับสนุนบริจาคทรัพย์และวัสดุอุปกรณ์ และยังมีปัจจัยบางประการที่เกิดภายในตัวบุคคลของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตดินแดง ที่ทำให้บทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแตกต่างกันไป

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 185) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มด้วย วิลเลียม ดับบลิว รีคเดอร์ (William W. Reeder, 1974 : 39) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

วิลเลียม (William, 1976 : 138) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมคือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาร่วมคิดตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้

ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมในการแก้ไข ปัญหา

อแลสแตร์ (Alastair, 1982 : 18) ได้ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วมประกอบกัน 3 มิติ คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควรทำและทำอย่างไร มิติที่สอง การมีส่วนร่วม เสียสละในการพัฒนา และร่วมลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจและมิติที่สาม มีส่วนร่วมในการแบ่งปัน ผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

ไพร์ตัน เตชะรินทร์ (อ้างถึงใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2539 : 7) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชน ในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม หรือสมาคม ฯลฯ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน เพื่อให้สนับสนุนวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่ได้ กำหนดไว้

อकिन รพีพัฒน์ (2527 : 320) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ให้ ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ดำเนินการเองทุกอย่างไม่ใช่เป็นการกำหนดจากคนภายนอกว่า ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นการคิดขึ้นเองของประชาชน

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (อ้างถึงใน วิระ ค้วงชู, 2537 : 30) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของ ประชาชนว่า คือการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของคนในการจัดการ และควบคุม การใช้และกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความ จำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาการรับรู้และภูมิ ปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดชีวิตของตนเองด้วยตัวเอง

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (อ้างถึงใน ธวัช เฟ่งพินิจ, 2537 : 21) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของ ประชาชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนในการคิด การพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อประชาชนเอง

รัตนา บุญมัธยะ (2534 : 1) ได้เสนอความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ว่า หมายถึง การที่ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อวางแผนการดำเนินงาน การรับ ผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาและการประเมินผลโครงการพัฒนาอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดโอกาส

ให้ประชาชนสามารถที่จะกำหนดเป้าหมายและการเปลี่ยนแปลงหรือกระทำการไปสู่เป้าหมายนั้น ๆ ด้วยตัวของเขาเอง โดยการระดมพลังสร้างสรรค์ในชุมชนทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นความคิดริเริ่ม ความต้องการทักษะ ความรู้ ทุน แรงงาน ทรัพยากร ชุมชน โดยการแก้ปัญหาชุมชนบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองของชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

มีนักคิด ผู้รู้ หลายท่านที่ได้ศึกษาและเสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน อาทิเช่น โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen & Uphoff, 1980. อ้างถึงใน กิตติ คันทธา, 2536 : 15) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

1) ' การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

4) การมีส่วนร่วมในการประเมิน

ไพรัตน์ เชชะรินทร์ (2527 : 6-7) กำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้

1) มีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้าปัญหา สาเหตุที่มาของปัญหา และความต้องการของปัญหา

2) มีส่วนร่วมในการคิดและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองตอบต่อความต้องการของชุมชน

3) ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไขปัญหา และสนองตอบต่อความต้องการของชุมชน

4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่จำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ

6) ร่วมในการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามศักยภาพของตนเองและหน่วยงาน

7) ร่วมในการปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้และ

8) ร่วมในการควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไปซึ่งสนับสนุนโดยเอกชน และรัฐบาลเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

แชฟฟิน อี สจิวต (Chapin E. Stuart, อ้างถึงใน ประพันธ์ บรรลุตศปี. 2531 : 18) ได้ศึกษาแบบของการมีส่วนร่วมและได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 4 แบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมในการออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการและ
- 4) การมีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำ

ประพันธ์ บรรลุตศปี (2531 : 22) ได้กำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วม 6 รูปแบบ คือ

- 1) ร่วมเป็นประธาน
- 2) ร่วมเป็นกรรมการ
- 3) ร่วมแสดงความคิดเห็น
- 4) ร่วมประชุม
- 5) ร่วมใช้แรงงาน และ
- 6) ร่วมออกเงินและวัสดุอุปกรณ์

กรรณิกา ชมดี (2534 : 13) ศึกษารูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยทำการศึกษาโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมไว้ 10 รูปแบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์

- 6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
- 7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือเป็นผู้ก่อการ
- 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน และ
- 10) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ออกวัสดุอุปกรณ์

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2530 : 186) กล่าวถึงเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชนมีอย่างน้อย

3 ประการ คือ

- 1) ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
- 2) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม และ
- 3) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขย่อยอื่น ๆ คือ
 - (1) ประชาชนต้องมีเวลา
 - (2) ประชาชนต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายเกินกว่าที่คาดว่าจะได้รับผลคืนกลับมา
 - (3) ประชาชนต้องมีความสนใจ
 - (4) ประชาชนต้องสามารถสื่อสารด้วยความเข้าใจต่อกันทั้งสองฝ่าย
 - (5) ประชาชนต้องไม่รู้สึกว่าเป็นผลกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่

หรือสถานภาพทางสังคม

วันเพ็ญ วอกลาง (2534 : 13-14) ศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมเสนอปัญหา
- 3) การมีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนา
- 4) การมีส่วนร่วมตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไขปัญหา
- 5) การร่วมประเมินผลในกิจกรรมต่าง ๆ และ

6) การร่วมได้รับประโยชน์ นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม คือ

- (1) ปัจจัยภายในบุคคล
- (2) ปัจจัยด้านผู้นำ
- (3) การมีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนากิจกรรม (โครงการ)
- (4) ปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่

โจเซ เอ อักบายานี (Jose A. Agbayani, อ้างถึงใน ฉอาน วุฒนิธรรมรักษา. 2526 : 12-16) ได้จัดลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ คือ

- 1) การออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
- 2) การตีปัญหาให้กระจ่าง
- 3) การออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
- 4) การออกเสียงเลือกตั้ง
- 6) การบริจาคเงิน
- 7) การบริจาควัตถุ
- 8) การช่วยเหลือด้านแรงงาน
- 9) การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ให้ถูกต้อง
- 10) การช่วยเหลือในการรักษาโครงการ

อकिन รพีพัฒน์ (2527 : 11) ซึ่งให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุน เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่ามีความผูกพันเป็นเจ้าของ

กิจกรรมร่วมกัน และ

4) การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เพื่อปรับปรุงให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นซึ่งในส่วนนี้ (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, อ้างถึงใน โกวิน วิวัฒน์พงศ์พันธ์ และคณะ. 2534 : 28) ได้สรุปไว้คล้ายคลึงกับ อคิน รพีพัฒน์ ว่าการพัฒนาหมู่บ้านโดยเน้นการมีส่วนร่วม ควรประกอบด้วย 4 ขั้นตอนข้างต้น

จอห์น วุทฒิศรธรรมรักษา (2526 : 16) จำแนกการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ขั้นตอนคือ

- 1) ขั้นกำหนดความต้องการ
- 2) ขั้นวางแผนดำเนินการ
- 3) ขั้นตัดสินใจ
- 4) ขั้นดำเนินการ และ
- 5) ขั้นติดตามผลงาน

เจมส์ คี บีนทอง (2526 : 10) สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ
- 2) ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการพัฒนา
- 3) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดจนกระบวนการพัฒนา
- 4) ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล

รัตนา บุญมีธยะ (2534 : 3) ได้สังเคราะห์กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของ ประชาชน จากการทำงานของตนเองเป็นขั้นตอน ดังนี้

- 1) ร่วมค้นหาปัญหา และความต้องการพื้นฐานของชาวชนบท
- 2) ร่วมวิเคราะห์สาเหตุปัญหา ตัดสินใจเลือกแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ตนเองวางแผนการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง
- 3) ร่วมปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งจะส่งผลให้ชาวชนบทมีความรู้สึกผูกพันเป็นเจ้าของกิจกรรมและผลงาน ช่วยให้กิจกรรมการพัฒนาต่อเนื่องและยังเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติงาน

4) ร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรมนั้น ๆ

5) ติดตามประเมินผล เพื่อหาข้อดี ข้อด้อย อันเกิดจากการดำเนินกิจกรรมพัฒนาซึ่งจะได้นำมาปรับปรุงแก้ไขต่อไป

อังสเตน (Amstein, อ้างถึงใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2539 : 10) แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 8 ระดับ คือ

- 1) ระดับการปฏิบัติหรือการจัดการ
- 2) ระดับการดูแลรักษา
- 3) ระดับการบอกกล่าวหรือแนะนำ
- 4) ระดับการปรึกษาหารือ
- 5) ระดับการปลูกปลอบใจ
- 6) ระดับที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนหรือมีส่วนร่วม
- 7) การได้อำนาจเป็นตัวแทน
- 8) การควบคุมดำเนินการโดยประชาชน

การศึกษาแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน จากการเสนอแนวคิด ทฤษฎีของนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศดังกล่าว ได้กำหนดความหมายขอบเขต และรูปแบบที่แตกต่างกัน ผู้ศึกษาพอจะสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การตัดสินใจเข้าไปมีบทบาทในการแก้ไขปัญหา ดำเนินการจัดการทรัพยากรของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของสมาชิกในชุมชน ซึ่งการดำเนินการต่าง ๆ นอกจากจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐแล้วยังต้องประสานความร่วมมือกับองค์กรเอกชนอื่น ๆ ด้วย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นอาจจะเริ่มจากการเปิดโอกาสโดยภาครัฐ หรือเกิดจากการสมัครใจโดยอิสระจากประชาชนเองที่ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำและความเป็นผู้นำ

ความหมายของผู้นำ (Leader) และความเป็นผู้นำ (Leadership) มีนักวิชาการได้ให้นิยามไว้หลายท่าน ดังนี้

เรย์มอน (Raymon, 1950) บุคคลที่สามารถจูงใจให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเขา สามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่างๆลงได้ สามารถนำกลุ่มให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้

อูม ทูมโฆสิต (2544 : 230) ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการบริหารจัดการและเป็นบุคคลที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นสามารถใช้อิทธิพลกำหนดพฤติกรรมและความรู้สึกของคนอื่น เพื่อให้บุคคลอื่น ๆ ทำตามเป้าประสงค์ขององค์กร

ไวท์ฮีด (Whitehead, 1936 : 58) ผู้นำแตกต่างจากคนอื่นๆ ในกลุ่ม และเป็นบุคคลที่สามารถช่วยเหลือในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ สามารถชี้แนะหนทางให้ผู้อื่นทำตามโดยผู้ตามให้ความเชื่อฟัง

โรบินส์ (Robbins, 1994 : 495) ให้ความหมายผู้นำว่า หมายถึง ผู้ที่สามารถใช้อิทธิพลเหนือผู้อื่นและมีอำนาจในการบริหารจัดการ

เสน่าะ ดิเยวี่ (2543 : 5) กล่าวว่า ความเป็นผู้นำเป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้อำนาจ หรืออิทธิพล กำหนดพฤติกรรมและความรู้สึกของคนอื่นไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลที่มีต่อบุคคลแต่ละคน หรือต่อกลุ่ม ความพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อคนอื่นนั้นมักจะเป็นอิทธิพลที่มีผลต่ออารมณ์ของคนเหล่านั้น เช่น ทำให้คนมีความรู้สึกกระตือรือร้น ที่จะทำงานหนึ่ง ซึ่งแต่ก่อนไม่ยอมที่จะทำงานนั้น หรือเห็นว่างานนั้นน่าเบื่อหน่าย

ฟีดเลอร์ และการ์เซีย (Fiedler and Garcia, 1987) มีความเห็นว่าผู้นำจะต้องมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งตามเกณฑ์ต่อไปนี้

- 1) ได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งผู้นำ ผู้นิเทศ ประธาน โดยเป็นตัวแทนของกลุ่ม
- 2) เป็นผู้ได้รับเลือกจากกลุ่ม
- 3) เป็นผู้แสดงออกให้เห็นว่ามีอิทธิพลมากที่สุด โดยสังคมนิติ

ธรรมรส โชติคุณุช (อ้างในกี วงศ์พุด, 2542 : 16) ผู้นำ หมายถึงบุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมา หรือได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้ามีความสามารถในการปกครองบังคับบัญชาและอาจชักพา

ผู้ได้บังคับบัญชา หรือหมู่ชนในทางที่ดี หรือชั่วก็ได้ เราเรียกผู้นำตามคุณลักษณะนี้ว่า “ผู้นำพลวัต” (Dynamic Leader) ซึ่งอาจเป็นผู้นำเชิงบวก (Positive Leader) หรือผู้นำนิเสธ (Negative Leader) ก็ได้ ถ้าหากเป็นผู้ชักชวนไปในทางที่ไม่ถูกต้องและปฏิบัติการอันเป็นประปักษ์ต่อระเบียบของสังคม

สรุปแล้วผู้นำคือบุคคลที่มีอำนาจเหนือบุคคลอื่นๆ ในกลุ่ม เป็นที่ยอมรับและเชื่อฟัง สมาชิกในกลุ่มพร้อมที่จะปฏิบัติตามความคิดเห็น หรือคำสั่ง สามารถให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นๆ ได้ตามที่ร้องขอความช่วยเหลือ รวมทั้งหมายถึง บุคคลที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมา หรือได้รับการยกย่องขึ้นมา ซึ่งบุคคลนั้นมีความสามารถในการบริหารจัดการและเป็นบุคคลที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นสามารถใช้อิทธิพลกำหนดพฤติกรรมและความรู้สึกของคนอื่นเพื่อให้บุคคลอื่น ๆ ทำตามเป้าหมายประสงค์ขององค์การ

ความเป็นผู้นำ (Leadership) แมคฟาร์แลนด์ (McFarland, 1979 : 303) ความเป็นผู้นำคือความสามารถที่จะชี้แนะ สั่งการ หรืออำนวยความสะดวก หรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อื่นเพื่อให้มุ่งไปสู่จุดหมายที่กำหนดไว้

ชวาร์ท (Schwartz, 1980 : 491) ได้ให้ความหมายของความเป็นผู้นำคือศิลปะในการชี้แนะลูกน้อง หรือผู้ร่วมงานให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความกระตือรือร้นและเต็มใจ

อิงลิช (English, 1960) ความเป็นผู้นำจำเป็นจะต้องมี ดังต่อไปนี้

1) ลักษณะหรือทักษะการนำ หรือหน้าที่ของการนำ ความหมายในแง่นี้จะไม่คำนึงถึงสถานการณ์เป็นองค์ประกอบในการพิจารณาตัดสินใจว่าใครจะเป็นผู้นำและจะนำได้อย่างไร

2) การริเริ่มชี้แนวทาง หรือการควบคุมการกระทำที่มีต่อกลุ่ม หรือต่อบุคคลอื่น โดยผู้ตามอาจทำตามแนวทางนั้นๆ ไม่มากก็น้อย

3) การกระทำที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มในทางที่จะทำให้กลุ่มดำเนินการตามวัตถุประสงค์
พยอม วงศ์สารศรี (2534 : 196) ความเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้นำ) ใช้อิทธิพลและอำนาจของตนกระตุ้นชี้แนะให้บุคคลอื่น (ผู้ตาม) มีความกระตือรือร้น เต็มใจทำในสิ่งที่เขาต้องการ โดยมีเป้าหมายขององค์การเป็นจุดหมายปลายทาง

ออร์เวย์ (Ordway, อ้างถึงใน วนิดา ลิ้มจิตสมบุรณ์. 2536 : 60) กล่าวว่าความเป็นผู้นำ เป็นการกระทำที่มีอิทธิพลจูงใจให้บุคคลอื่นร่วมมือปฏิบัติงานเพื่อให้งานสำเร็จตามความมุ่งหมาย หรือความเป็นผู้นำเป็นศิลปะแห่งการกระทำของบุคคล เพื่อให้ได้รับสิ่งที่ต้องการและทำให้ผู้อื่นรู้สึกชอบเขา

มิทเชลล์ และ ลาร์สัน จูเนียร์ (Mitchell and Larson Jr., 1987 : 435) ความเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่บุคคลใช้อิทธิพลต่อกลุ่ม เพื่อให้บรรลุความต้องการของกลุ่ม หรือจุดมุ่งหมายขององค์การ

กูนต์ และ ไวฮ์ริช (Koontz and Wehrich, 1988 : 437) ความเป็นผู้นำเป็นเรื่องของศิลปะของการใช้อิทธิพลหรือกระบวนการใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่น เพื่อให้เขามีความเต็มใจ และกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานจนประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม

เทย์เลอร์ (Taylor, อ้างถึงใน วนิดา ลิ้มจิตสมบุญ. 2536 : 60) ได้ให้ความหมายของความเป็นผู้นำว่าเป็นกิจกรรมของการมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น เพื่อให้เกิดความร่วมมือและนำไปสู่เป้าหมายอย่างหนึ่งอย่างใดที่เขาต้องการ

โรบินส์ (Robbins, 1989 : 302) ความเป็นผู้นำเป็นความสามารถในการใช้อิทธิพลต่อกลุ่ม เพื่อให้ประสบความสำเร็จตาม เป้าหมายหมายที่ตั้งไว้

บาร์นาร์ด (Barnard, อ้างถึงใน วนิดา ลิ้มจิตสมบุญ. 2536 : 60) ความเป็นผู้นำพิจารณาได้ 2 ลักษณะคือ

1) ความเหนือกว่าในลักษณะต่างๆของความเป็นผู้นำ เช่นมีร่างกายแข็งแรง มีทักษะ ความรู้ทางเทคนิคต่างๆ มีความรอบรู้ ความเข้าใจ มีความรู้ ความสามารถ และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นที่ประทับใจของผู้ร่วมงาน

2) ความเหนือกว่าในด้านความตั้งใจ ความไม่ย่อท้อ ความอดทน ความกล้าหาญ

สโตนเนอร์ และ ฟรีแมน (Stoner and Freeman, 1989 : 459) ให้ความหมายของความเป็นผู้นำไว้ว่า เป็นกระบวนการของการชี้แนะและอิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกของกลุ่ม

เชลล์ (Schell, อ้างถึงใน วนิดา ลิ้มจิตสมบุญ. 2536 : 60) กล่าวว่าจะไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างหนึ่งอย่างใด ในการที่จะระบุคุณสมบัติที่แฝงในตัวบุคคลที่จะทำให้ผู้นำประสบความสำเร็จ เช่นความสนใจ ความเห็นใจผู้อื่น อำนาจที่เกี่ยวกับบุคลิกลักษณะอุปนิสัยและจิตใจ ที่มีความโน้มเอียงในวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทั้งนี้ เพราะว่าถ้าขาดคุณสมบัติดังกล่าวนี้ก็เป็นสิ่งที่ยากลำบากยิ่งที่จะทำให้บุคคลนั้นๆ ประสบความสำเร็จในการเป็นผู้นำ

สตอกคิลล์ (Stogdill, 1974 : 411) ได้ให้คำจำกัดความของความหมายความเป็นผู้นำว่า หมายถึง ขบวนการต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่ม โดยพยายามที่จะหาวิถีทางที่จะนำไปสู่จุดหมายและผลสำเร็จ Ralph M. Stogdill เชื่อว่าผู้นำควรมีหลักการกระทำในอันที่จะเป็นผู้รับผิดชอบ ประสานความร่วมมือของบุคคลในกลุ่มให้ปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จ หลักการดังกล่าวอาจประกอบด้วย ความเชื่อมั่นในตนเอง ความสามารถ ความคิดริเริ่ม ความสนใจ ความเข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่ม การเห็นความสำคัญของการปฏิบัติงานร่วมกัน พร้อมทั้งเป็นตัวแทนในการที่จะติดต่อกับชุมชนและรู้จักประเมินคุณค่าในกิจการงาน ด้วยการให้บำเหน็จรางวัลและการลงโทษ

สตอกคิลล์ (Stogdill, 1974 : 411) ได้สรุปลักษณะความเป็นผู้นำกับองค์ประกอบต่างๆว่า

- 1) ผู้นำมีความสามารถด้านสติปัญญา ภาษาและการตัดสินใจสูง
- 2) มีความสามารถทางการเรียน การทำงาน และการเข้าสังคม
- 3) มีความรับผิดชอบเชื่อมั่นในตนเอง และเป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป
- 4) มีความสามารถในการปรับตัว
- 5) มีอารมณ์มั่นคง
- 6) มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมดี

สำหรับความหมายของความเป็นผู้นำเกือบทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับการใช้อิทธิพล ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้นำ (Leader) พยายามจะมีอิทธิพลต่อผู้ตาม (Followers) ในกลุ่มหรือบุคคลอื่น ๆ เพื่อให้มีทัศนคติ พฤติกรรม และอื่น ๆ ไปในทิศทางที่ทำให้จุดมุ่งหมายของกลุ่มหรือองค์การประสบความสำเร็จ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความเป็นผู้นำ (Leadership) คือ กระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่า พยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดัน ให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่น มีความเต็มใจ และกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์การเป็นเป้าหมาย

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง

ประเวศ วะสี (ในเลขานุการสภาสถาบันราชภัฏ, บรรณาธิการ, 2539 : 107-120) ได้กล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมว่าสังคมประกอบด้วยคนจำนวนมาก แต่สังคมไม่ว่าจะประกอบด้วยคนแต่ละคน สังคมต้องมีโครงสร้างเหมือนกับทุกสรรพสิ่งต้องมีโครงสร้างจึงจะดำรงอยู่ได้ โครงสร้างทางสังคมเป็นเครื่องกำหนดคุณสมบัติของสังคม เช่น สังคมแนวราบกับสังคมแนวตั้งมีคุณสมบัติต่างกัน สังคมแนวตั้งเป็นสังคมที่เห็นว่าใครขึ้นกับใคร ใครขึ้นกับใครต่อกันขึ้นไปตามแนวตั้ง เป็นความสัมพันธ์แบบรวมศูนย์ หรือแบบใช้อำนาจเผด็จการ เช่นระบบราชการ ส่วนสังคมแนวราบเน้นความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมของคนทั้งหมดอย่างเสมอภาค เช่น ระบบชุมชนเข้มแข็ง

ความหมายของชุมชนเข้มแข็งคือ ชุมชนที่มีโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวราบที่มีการรวมกลุ่มร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ ร่วมปฏิบัติ ร่วมแก้ปัญหาและร่วมรับผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรต่อกัน รักและเคารพในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกัน ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน และมีการจัดการให้บรรลุจุดมุ่งหมายเดียวกัน การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนจึงเป็นการเสริมสร้างโครงสร้างชุมชนหรือองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างโครงสร้างภาคประชาชนเข้มแข็งด้วย

ในเรื่องของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทาง “ บทบาทของสถาบันราชภัฏกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ ” สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ (2542 : 96-98) ได้ให้ความหมาย ดังนี้

กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จะดำเนินการด้วยกระบวนการส่งเสริมการดำเนินงานประชาคมหมู่บ้าน/ตำบล ดังนี้

1. เสริมสร้างความเข้มแข็งให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นแกนหลักในการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการฯ โดย

1) สร้างจิตสำนึกของประชาชน กลุ่ม/องค์กร ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาคณะกรรมการของวิฤต

2) เพิ่มขีดความสามารถของผู้นำหมู่บ้านในการวิเคราะห์สถานการณ์ จัดทำแผนปฏิบัติการฯและดำเนินงานตามแผนดังกล่าว

3) จัดเวทีการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ชาวบ้าน และผู้มีส่วนเสียเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของวิกฤต (การว่างงาน การออกกลางคันของนักเรียน ยาเสพติด) และจัดทำแผนปฏิบัติการ ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมที่หมู่บ้านทำเองได้ กิจกรรมที่หมู่บ้านต้องอาศัยความสนับสนุนจากภายนอก และกิจกรรมที่ไม่สามารถทำเองได้และต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ

4) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการติดตามการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ และยินดีในความสำเร็จของแผน

2. องค์กรบริหารส่วนตำบล ทำหน้าที่ดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการในตำบล โดย

1) พัฒนาทัศนคติขององค์กรบริหารส่วนตำบล ให้ยอมรับและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาผลกระทบของวิกฤต

2) เสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรบริหารส่วนตำบลในการบริหารจัดการการพัฒนาในกระบวนการแก้ไขปัญหาผลกระทบของวิกฤต

3) สนับสนุนกรรมการหมู่บ้านในการจัดเวทีการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาผลกระทบของวิกฤต

4) ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มแกนนำในการบริหารจัดการพัฒนา และด้านวิชาการให้หมู่บ้านเพื่อดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ

5) สนับสนุนเครือข่ายระหว่างกรรมการหมู่บ้าน และองค์กรบริหารส่วนตำบล ในตำบลให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

6) ร่วมกับศูนย์ข้อมูลของกรมการพัฒนาชุมชนในการให้ข้อมูลแก่หมู่บ้านในการจัดทำแผนปฏิบัติการ

7) ให้องค์กรบริหารส่วนตำบล กำเนึงถึงความสมดุลระหว่างหญิงชายในการดำเนินงานทุกเรื่องของการแก้ไขปัญหาผลกระทบวิกฤต

3. ขั้นตอนของกระบวนการ

1) กรรมการหมู่บ้านจัดเวทีประชาคมให้กลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ร่วมกันวิเคราะห์ผลกระทบวิกฤตที่มีต่อหมู่บ้าน จัดลำดับความสำคัญของปัญหาและจัดทำโครงการ

2) กรรมการหมู่บ้านนำโครงการที่ไม่สามารถทำเองได้มาเสนอต่อ องค์การบริหารส่วนตำบลเพื่อจัดสรรงบประมาณหรือส่งต่อไปยังระดับสูงกว่า

3) องค์การบริหารส่วนตำบลนำโครงการของหมู่บ้านมาวิเคราะห์ โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มแกน ในกรณีจำเป็นให้หมู่บ้านปรับปรุงแผนงานโครงการและ องค์การบริหารส่วนตำบลจัดสรรงบประมาณให้

4) ในส่วนที่เกินความสามารถของ องค์การบริหารส่วนตำบล ให้นำเสนอ คณะกรรมการพัฒนาอำเภอต่อไป

5) คณะกรรมการพัฒนาอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มแกนร่วมกันติดตามการดำเนินการตามแผนของชุมชน

6) กรรมการหมู่บ้านสรุปบทเรียนเป็นระยะๆ เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในพลังของชุมชนและวางแผนปฏิบัติงานต่อไป

7) องค์การบริหารส่วนตำบล สรุปบทเรียน

8) องค์การบริหารส่วนตำบล ร่วมกับกรรมการหมู่บ้านสรุปบทเรียนร่วมกัน

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ (2542 : 5) ได้กำหนดลักษณะชุมชนเข้มแข็งไว้ดังนี้

1. สมาชิกชุมชนมีความเชื่อมั่นว่าตนเองและคนในชุมชนสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองได้

2. สมาชิกในชุมชนรักที่จะพึ่งตนเอง มีความเอื้ออาทร รักห่วงใยกัน และพร้อมที่จะจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชนร่วมกัน

3. สมาชิกชุมชนเลือกผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และผู้แทนชุมชนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

4. มีการตัดสินใจและทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จนเป็นวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนร่วมผลักดันอย่างแข็งขัน

5. สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมประเมินสภาพปัญหาของชุมชน ร่วมกำหนดอนาคตของชุมชน ร่วมคิด ตัดสินใจ ดำเนินการงานติดตามและประเมินผลการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาของชุมชน

6. สมาชิกชุมชนเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองและชุมชน จากการเข้าร่วมเวทีชาวบ้านและการทำงานร่วมกัน

7. มีแผนของชุมชนในการพัฒนาทุกด้าน โดยมุ่งพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน

8. การพึ่งภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

9. มีเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนอื่น หรือกับหมู่บ้านอื่น ท้องถิ่นหน่วยงาน และบุคคลต่างๆ ในลักษณะความสัมพันธ์แบบเพื่อนแท้

โดยสรุปชุมชนเข้มแข็งก็คือ ชุมชนที่มีโครงสร้างแบบแนวราบที่มีการรวมกลุ่มร่วมคิด ร่วมกิจกรรมร่วมแก้ปัญหาพร้อมรับผลประโยชน์ และร่วมบริหารจัดการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายเดียวกัน เป็นชุมชนมีความเชื่อมั่น รักที่จะพัฒนาและพึ่งตนเอง สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและเสนอแนะ มีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนด้วยกันเองในลักษณะเพื่อน

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับประชาคมและประชาสังคม

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม (2541 : 162) ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ว่าหมายถึงสังคมที่ประชาชนทั่วไปต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน โดยอาศัยองค์การ กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น โดยนัยของความหลากหลายขององค์การนี้ไม่ว่าจะเป็น กลุ่ม องค์กร ชมรม สมาคมซึ่งล้วนแต่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งสิ้น จึงเป็นเสมือนสังคมของประชาชน (Society of Civil) “ประชาสังคม” นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ไม่ใช่ภาครัฐ ซึ่งดำเนินงานโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายและก็ไม่ใช่ภาครัฐกิจ ซึ่งดำเนินงานโดยมุ่งหวังผลตอบแทน (กำไร) เป็นสำคัญ

ประเวศ วะสี (2536 : 5) นับเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจุดประกายความคิดถกเถียงในเรื่องของ “ประชาสังคม” ให้มีความเข้มข้นอย่างมากในระยะ 5-6 ปีที่ผ่านมา โดยผ่านงานเขียนชิ้นสำคัญคือ “สังคมสมานภาพและวิชา” โดยในงานเขียนดังกล่าวประกอบกับบทความย่อยๆ และการแสดงปาฐกถาและการอภิปรายในที่ต่างๆ พอประมวลเป็นความคิดรวบยอดได้ว่าในสภาพของสังคมไทยปัจจุบัน ภาคส่วนหลัก (Sectors) ของสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมากคือ ภาครัฐหรือ “รัฐาภาพ” และภาคธุรกิจเอกชน หรือ “ธนาภาพ” ซึ่งปรากฏการณ์นี้ส่งผลทำให้สังคมขาดดุลยภาพและเกิดความล่าช้าในการพัฒนาของฝ่ายประชาชน หรือภาคสังคม ซึ่งเรียกว่า “สังคมนภาพ” ดังนั้นการนำเสนอแนวคิดจึงมุ่งไปที่การทำอะไรที่จะเกื้อหนุนให้ภาคสังคมหรือภาคประชาชนมีความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้น ที่เรียกว่าเป็น “สังคสมานภาพ” โดยเชื่อว่า จะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งที่ชุมชน (Community Strengthening) จนเกิดคำขยายความตามมา อาทิ ชุมชนเข้มแข็ง ความเป็นชุมชนเป็นต้น ดังการให้ความหมายของการเป็น “ชุมชน” ว่าการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน มีการรวมกลุ่มกัน มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติงานบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม ซึ่งโดยนัยนี้ประชาสังคมที่เข้มแข็งต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย มีข้อสังเกตที่สำคัญต่อเรื่องการเกื้อหนุนภาคสังคม ที่เสนอแนวคิดในเชิงกลยุทธ์ว่าด้วย “ความร่วมมือเบญจภาคี (The Partnership of Five) ต่อมา ใช้คำว่า “พหุภาคี” โดยมองว่าชุมชนในปัจจุบันอ่อนแอมาก การที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้นั้น จะต้องเกิดจากความร่วมมือ และการทำงานร่วมกันของภาคสังคมต่างๆ ซึ่งรวมทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนด้วย “สังคมสมานภาพ” จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยกระบวนการถักทอความรักของคนในสังคม ของคนในชุมชน ถักทอทั้งแนวดิ่ง อันหมายถึง โครงสร้างอำนาจที่เป็นทางการ และแนวนอนอันหมายถึง พันธมิตร เพื่อน เครือข่ายเข้าหากัน

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2541 : 41) มองว่า “ประชาสังคม” หมายถึง ทุกๆ ส่วนของสังคม โดยรวมทั้งภาครัฐ ภาคประชาชน หรือองค์กรอื่นๆ ด้วยทั้งภาคเอกชนและอาสาสมัคร ถือว่าทั้งหมดเป็นประชาสังคม ซึ่งแตกต่างจากความหมายแบบตะวันตกที่แยกออกมาจากภาครัฐ หรือนอกภาครัฐ แต่หมายถึงทุกๆ ฝ่ายเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) ทั้งนี้เนื่องจากความแตกต่างของพัฒนาการ แต่

การที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องนั้นอยู่ในลักษณะที่ไม่ใช่กำลังบังคับ แต่เป็นเพื่อช่วยในการบริหารของตนเอง แนวคิดหุ้นส่วนกัน (Partnership) นี่คือการร่วมกันทำ ซึ่งหมายความว่าเราจะพูดไม่ได้ว่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องของฝ่ายรัฐหรือฝ่ายสังคม หุ้นส่วนกัน (Partnership) ไม่ใช่ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นเรื่องของการมีส่วนร่วม (Participation) ไม่ใช่เรื่องของการแสดงตัวแทน (Representation) โดยนัยนี้ ศ.ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ให้ความสำคัญของ “วิถีประชา” (Civil Movement) ที่เป็นการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่างๆ โดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง ดังข้อเสนอที่สำคัญในเชิงกลยุทธ์การพัฒนาในช่วงของการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 คือ Area Function Participation : AFP กล่าวคือ จะต้องเน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของทุกฝ่ายร่วมกันในระดับพื้นที่ (ย่อยๆ) ซึ่งในที่นี้อาจเป็นพื้นที่จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ เช่น เขตพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นต้น

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541 : 53-69) กล่าวว่าประชาสังคม คือกลุ่มคนที่รู้สึกตัวเองเป็นกลุ่มเดียวกัน หรือเป็นพวกเดียวกัน กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง จะต้องสามารถแสดงว่าเป็นอย่างเดียวกัน (Identify) ร่วมกันได้ว่าเราเป็นพวกเดียวกัน ประการที่สอง เรามีความสัมพันธ์กันโดยไม่รู้จักกัน อาศัยบรรทัดฐานของสิทธิต้องมีสิทธิบางอย่างและยอมรับซึ่งกันและกัน ลักษณะประชาสังคมของไทยเกิดหลังรัฐ รัฐเกิดขึ้นก่อนแล้วจึงเป็นการจำกัดความ (Define) ว่าเป็นประชาสังคมไทย นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับเรื่องสื่ออย่างยิ่ง ซึ่งการศึกษาที่เป็นสื่อชนิดหนึ่ง ในการศึกษาที่จะช่วยขับเคลื่อนกิจกรรม ในอนาคตนั้นการที่ประชาสังคมจะใหญ่ขึ้นหรือไม่ ไม่เกี่ยวกับการสนับสนุนของภาครัฐ ตัวของมันเองจะต้องดำเนินการไปเอง คือความสำนึกของประชาสังคมอาจจะมากขึ้น แต่จะเข้มแข็งหรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับการจัดองค์กรประกอบของฝ่ายประชาชน ฝ่ายประชาสังคมด้วยว่า เรารู้จักจัดองค์กรในการทำอะไรรหรือไม่ ถ้าเราไม่จัดองค์กรเลยประชาสังคมเมืองไทยก็จะอ่อนแออย่างนี้

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2541:73-89) ได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” หรือ “อารยสังคม” ที่ครอบคลุมทุกชนชั้นของสังคม เน้นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนในภาคประชาสังคมมากกว่าการดูที่ความแตกต่าง หรือความแตกแยกภายในหมู่ประชาชน อย่างไรก็ตามมุมมองของ อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับประเด็นของคนชั้นกลาง และ “สำนึกของความเป็นพลเมือง” กล่าวคือ “ประชาสังคม” โดยนัยนี้ มิได้หมายถึง ความเป็นชุมชนของ

สังคมชนบทเท่านั้น แต่กินความรวมไปถึง คนชั้นกลางภาคเมือง ที่ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด หรือความเป็นเครือญาติ หรือเป็นแบบคู่หน้า (Face to Face Relationship) แต่เป็นความผูกพัน (Bond) ของผู้คนที่หลากหลายต่อกันบนฐานแห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วม และด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง หรือ (Citizenship) ไม่ใช่ในฐานะราษฎร (Subject)

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2541 : 93) ได้ให้ความหมายว่ากลุ่มองค์กรที่เป็นพลังนอกระบบรัฐเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันขึ้นมา โดยจะไม่หวังกำไรหรือหวังกำไรก็ตาม ที่ต้องการมีบทบาทร่วมกับรัฐในการที่จะจัดระเบียบการปกครอง การพัฒนาจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในความหมายดังกล่าว “พลเมือง” จะต้องตระหนักถึงบทบาทของตนเองเป็นพลเมือง (Citizen Concern) ที่มีความรับผิดชอบต่อการอบคอบครัว ต่อชุมชน ต่อรัฐ ซึ่งหมายถึง การเข้าไปมีบทบาทเข้าไปร่วมกับภาครัฐ

ธีรยุทธ บุญมี (2536 : 151) กล่าวว่า สังคมเข้มแข็ง (Civil Society) หมายถึงจิตสำนึกทางสังคมที่ก่อตัวขึ้นแสดงออกอย่างเด่นชัดในรูปของการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน (Popular Movement) ร่วมกับองค์กรเอกชน และองค์กรวิชาชีพอิสระต่างๆ การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนนี้มีลักษณะที่กระจายตัว (Diffuse) มากกว่าการจัดตั้งแบบรวมศูนย์ และการเคลื่อนไหวดังกล่าวยังเน้นการมีส่วนร่วมของทุกส่วนในสังคม และการเสริมบทบาทขององค์กรนอกภาครัฐ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรวิชาชีพอิสระต่างๆ

สังคมเข้มแข็งจะต่างจากอำนาจของประชาชนที่มักจะมีแนวโน้มรวมศูนย์เป็นองค์กร หรือสมาพันธ์ขนาดใหญ่ และไม่ใช่นโยบายการประชาชนที่เติบโตมาจากการเรียกร้องต่อสู้ในเรื่องต่างๆ ซึ่งมีแนวโน้มไปในทางสุดโต่ง (Extreme) ในขั้นตอนของการก่อตัวของประชาสังคม หรือสังคมเข้มแข็งจะต้องเกิดจิตสำนึกสังคม ซึ่งเลือนหายไปจากสังคมไทยระยะหนึ่ง อันเนื่องมาจากความคิดแบบต่างคนต่างอยู่ แต่เมื่อเกิดการพัฒนาเศรษฐกิจไปช่วงหนึ่ง และเกิดปัญหาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ตามมา เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาแรงงานเด็ก ปัญหาสภาพแวดล้อม จึงเกิดจิตสำนึกสังคมร่วมกันเป็นครั้งแรก

สรุปความหมายของประชาสังคมที่นักวิชาการได้ให้ความหมายที่หลากหลายแล้ว จะหมายถึงการที่คนในสังคมมีจิตสำนึกร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มาเป็นพันธมิตรกัน หรือเครือข่ายเดียวกัน ก่อเกิดอำนาจในแนวราบอันยิ่งใหญ่ขึ้นมาจากอำนาจแนวตั้งของภาครัฐ โดยไม่ได้จำกัดจำนวนประชากรหรือขนาดขององค์กร อาจจะอยู่กระจัดกระจายมารวมกันเป็นเครือข่าย (Network) ย่อยๆ

ไม่ใช่ลักษณะรวมศูนย์ แต่เป็นองค์กรจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ ในลักษณะประชาสังคม ก่อให้เกิด โครงสร้างแนวใหม่ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ลักษณะหุ้นส่วนกัน (Partnership) ถ้าหาก ประสานกับ โครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่งได้อย่างสมานสามัคคีกันแล้ว จะทำให้สังคมทั้ง สังคมมีความเข้มแข็งเหมือนผืนผ้าที่มีทั้งเส้นใยแนวราบและแนวดิ่ง ถักทอกันเป็นผืนผ้าที่มีความงาม และแข็งแรง

ประชาคม หมายถึงกระบวนการหนึ่งในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของ ชุมชน ก่อนที่จะเกิดกิจกรรมคนในชุมชนมารวมกันทำประชาคมก่อตั้งองค์กรขึ้น เช่น ก่อนที่จะเกิด กิจกรรมการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้น คนในชุมชนที่เป็นเจ้าบ้าน หรือหัวหน้าครอบครัวทุกคนรอบครัว ในชุมชนนั้นๆ หรืออย่างน้อยร้อยละ 80 มาร่วมกันทำประชาคม แสดงความคิดเห็นร่วมกัน มีข้อตกลง ข้อบังคับ และลงมติเห็นชอบ พร้อมมีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมา เรียกว่า คณะกรรมการกองทุน หมู่บ้าน หรือจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการอื่นๆขึ้นมาทำหน้าที่ดูแลกองทุนหมู่บ้าน หรือเมื่อชุมชนใดเกิด ปัญหาขึ้นในชุมชน ทุกคนในชุมชนมาร่วมทำประชาคมหาสาเหตุของปัญหา และร่วมแก้ไขปัญหานั้น เช่น การจัดทำประชาคมแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนของตนเอง หรือการแก้ไขปัญหาคารคมนาคน ไม่สะดวก สรุปการทำประชาคมจึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญที่สุด ที่จะพัฒนาความเข้มแข็งของ ชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดีในระบอบ ประชาธิปไตย

2.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นฤมล รัตนภิบาล (2540) ศึกษาเรื่องบทบาทของสมาชิกสภากรุงเทพมหานครต่อการ พัฒนาการปกครองท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่า สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร ในฐานะฝ่ายนิติบัญญัติ มาจากการเลือกตั้งของประชาชน มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการ กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 ทำหน้าที่พิจารณาร่างข้อบัญญัติ พิจารณาอนุมัติงบประมาณรายจ่าย ประจำปี และควบคุมตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารสอดคล้องกับแนวความคิดการกระจาย อำนาจ ที่เน้นถึงการปกครองท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชน ตามกลไกของการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย บทบาทของสมาชิกกรุงเทพมหานครจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาทางการเมือง

การปกครองท้องถิ่น การศึกษาวิจัยนี้ มีเป้าหมายวิเคราะห์บทบาทของสมาชิกสภากรุงเทพมหานครกับการพัฒนาการปกครองท้องถิ่น โดยศึกษาระดับความรู้ความเข้าใจในเรื่องบทบาทอำนาจหน้าที่ แสดงออกต่อการพัฒนาการปกครองท้องถิ่น ศิษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเพศ อายุ ระดับการศึกษา กับความรู้ความเข้าใจเรื่องบทบาทอำนาจหน้าที่ และวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความเข้าใจกับการแสดงบทบาทจริงของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการเก็บรวบรวมจากเอกสาร การสำรวจโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา และสถิติวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร สถิติที่ใช้ทดสอบ คือ ไคสแควร์

ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกสภากรุงเทพมหานครส่วนใหญ่ตอบแบบสอบถามในเรื่องความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทอำนาจหน้าที่การพัฒนาการปกครองท้องถิ่นในระดับปานกลาง แต่มีบทบาทในด้านความสัมพันธ์กับประชาชนในฐานะสมาชิกสภากรุงเทพมหานครค่อนข้างสูง เป็นบทบาทที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองได้ อาทิ การออกพบปะเยี่ยมเยียนประชาชน การรับทราบปัญหาความต้องการของประชาชน การให้ความช่วยเหลือทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ซึ่งนับได้ว่า การแสดงบทบาทของสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร มีส่วนช่วยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในท้องถิ่นได้ในระดับหนึ่ง

ปริดา คอนกำลั้ง (2541) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง บทบาททางการเมืองของผู้นำท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่าผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทในทางการเมืองสูง และความคิดเห็นของผู้นำท้องถิ่นในเขตอำเภอเมืองชุมพรเกี่ยวกับการมีบทบาททางการเมือง จำแนกตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม พบว่าความคิดเห็นส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกัน จะมีแตกต่างกันบ้างเมื่อพิจารณาจากรายได้ของอาชีพหลัก และอาชีพรอง ในส่วนของประชาชนที่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของผู้นำท้องถิ่นจำแนกตามสถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม พบว่าประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกัน จะมีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เมื่อพิจารณาจากอาชีพและรายได้

สรุปโดยรวมพบว่า บทบาททางการเมืองของผู้นำท้องถิ่นจะไม่แตกต่างกันตามสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อบทบาททางการเมืองของผู้นำท้องถิ่นก็ไม่มีความแตกต่างเช่นกัน และพบว่าทั้งผู้นำท้องถิ่นและประชาชนต่างก็มีความรัก และหวงแหนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยว ในชุมชนของตนอย่างใกล้ชิด

นัยนา บำรุงศิลป์ (2541) เรื่องบทบาทของคณะกรรมการชุมชนในการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย สรุปได้ว่าทัศนคติของคณะกรรมการชุมชน เห็นว่าความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการเป็นผู้นำชุมชน สามารถช่วยแก้ไขปัญหาชุมชนได้ กรรมการชุมชนซึ่งมีเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ ต่อเดือน สถานภาพทางการสมรสและ ภูมิลำเนาที่แตกต่างกันมีระดับความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนคณะกรรมการชุมชนที่มีรายได้ต่อเดือนที่แตกต่างกันพบว่ามีความคิดเห็นเกี่ยวกับการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ด้านความรู้ความเข้าใจแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนด้านอื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง

รุ่งทิวา แสงหิรัญ (2541) ได้ศึกษาบทบาทของผู้นำสตรีทางการเมืองในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้นำสตรีส่วนใหญ่ สมรสและมีบุตรแล้วมีอายุระหว่าง 41-50 ปี 2) ผู้นำสตรีส่วนใหญ่ มีรูปแบบเป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) คือ ประกอบด้วยบิดามารดาและบุตร อยู่ร่วมกัน 3) ปัจจัยด้านสถานภาพสมรส และรูปแบบครอบครัวที่ได้รับ การสนับสนุนจาก สมาชิกในครอบครัวมีผลต่อบทบาททางการเมืองของ ผู้นำสตรีในระบอบประชาธิปไตยมากที่สุด 4) ปัจจัยด้านอายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้มีผลต่อบทบาท ทางการเมือง ของผู้นำสตรีรองลงมา 5) จากการสัมภาษณ์พบว่า บทบาทของสตรีทางด้านสังคมเป็น บทบาทที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด และสตรีที่มีความรู้ความสามารถใน ระดับสูงจะมีบทบาทในทางการเมืองมากกว่าสตรีที่มีความรู้ความสามารถ ต่ำกว่าและยังพบว่ามีสตรีเพียงจำนวนน้อยที่ยังยึดติดกับธรรมเนียมประเพณี คั้งเดิมอยู่จึงไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมือง เพราะเห็นว่าการเมือง เป็นเรื่องสกปรก และเป็นเรื่องของบุรุษ

วิไลลักษณ์ พันธุ์แพ (2544) เรื่องบทบาททางการเมืองของผู้นำชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษา พบว่าชุมชนที่เข้มแข็งส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนที่ไม่เข้มแข็งในด้านขนาดประชากร สังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรม แต่มีลักษณะของชุมชน ที่เข้มแข็งที่แตกต่างจากชุมชนไม่เข้มแข็งอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ รวม 18 ตัวแปร อันเป็นดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ในพลังด้านต่าง ๆ ได้แก่ พลังคน 5 ตัวแปร พลังกลุ่ม 2 ตัวแปร พลังทุน 1 ตัวแปร พลังธุรกิจ 2 ตัวแปร พลังเอื้ออาทร 1 ตัวแปร พลังการเรียนรู้ 1 ตัวแปร และคุณภาพชีวิต 6 ตัวแปร

การศึกษา พบว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง มีลักษณะที่เหนือกว่าชุมชนที่ไม่เข้มแข็งอย่างเด่นชัด ดังนี้ ด้านพลังคน ในชุมชนที่เข้มแข็งประกอบด้วย การมีสมาชิกทุกฝ่ายขยันขันแข็ง อดทน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน การมีโครงสร้าง ของ ครอบครัวที่ประกอบด้วย เด็กวัย 0 - 5 ปี การมีผู้นำตามธรรมชาติที่มีความรู้ ความสามารถที่หลากหลาย การมีบุคคลที่เสียสละ ขยันขันแข็ง มีน้ำใจ และรับผิดชอบ ในหน้าที่ ด้านพลังกลุ่ม ในชุมชนที่เข้มแข็งสมาชิกมีการรวมกลุ่มกันทำงานโดยพิจารณา จากการที่สมาชิกของชุมชน เป็นสมาชิกกลุ่มสตรี แม่บ้านทำประโยชน์ต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน ด้านพลังทุน ได้แก่ การที่ชุมชนมีภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาของชุมชน โดยเฉพาะการมีวิธีการป้องกัน และแก้ไขปัญหาเสพยาเสพติด การดูแล ความปลอดภัย ในชุมชนร่วมกัน ด้านพลังธุรกิจ ในชุมชนที่เข้มแข็งสมาชิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และการประกอบอาชีพที่มีรายได้มั่นคง ด้านพลังเอื้ออาทร ประกอบด้วยสมาชิกมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นผลรวมพลังเอื้ออาทร อันเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้ชุมชน เข้มแข็ง ด้านพลังการเรียนรู้ ในชุมชนที่เข้มแข็ง ประกอบด้วยสมาชิกที่มีการเรียนรู้ ร่วมกัน มีการสื่อสารข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ต่อส่วนรวมทางหอกระจายข่าวเสมอ คุณภาพชีวิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ ในชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะเด่น โดยเฉพาะ การมีสภาพการคมนาคมที่สะดวก การสื่อสารที่ดี การมีสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ดี และสมาชิกของชุมชน มีความพอใจต่อการผูกมิตร ตัวแปรดังกล่าวมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเข้มแข็งของชุมชน ยกเว้น ตัวแปรการที่สมาชิกมีการตัดสินใจร่วมกัน ขนาดครอบครัว ชีวิตที่มีความหมายและ การมีโอกาสได้พักผ่อนซึ่งมีความสัมพันธ์ทางลบกับความเข้มแข็งของชุมชน

ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้ได้ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่สำคัญ 6 ข้อ เป็นดัชนีด้านพลังคน 4 ข้อ ด้านพลังกลุ่ม 1 ข้อ และคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม 1 ข้อ ได้แก่ สมาชิกทุกฝ่ายขยันขันแข็ง อดทน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทำประโยชน์ ให้ชุมชน สมาชิกทุกฝ่ายมีการตัดสินใจร่วมกันในการวางแผนดำเนินงาน มีการประเมิณผล การพัฒนาชุมชนร่วมกันและชุมชนมีสภาพ การคมนาคมที่สะดวก การมีบุคคลที่เสียสละ ขยันขันแข็ง มีน้ำใจและรับผิดชอบในหน้าที่ การมีผู้นำตามธรรมชาติที่มีความรู้ ความสามารถหลากหลาย และการมีโครงสร้างขนาดครอบครัวที่เหมาะสม ซึ่งกลุ่มตัวแปร ดังกล่าว ร่วมกันสามารถจำแนกชุมชน ที่เข้มแข็งจากชุมชนที่ไม่เข้มแข็ง ได้ถูกต้องร้อยละ 88.50

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล (2544) ทำการศึกษาการสร้งประชาสังคมโดยรัฐ : การปรับตัวของรัฐไทย ผลการศึกษา พบว่า กลไกด้านการใช้อุดมการณ์ของรัฐใช้การสร้งประชาสังคมเป็นเครื่องมือในการรักษาสถานภาพของรัฐ โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ซึ่งเป็นกลไกที่เคยมีอำนาจในการกำหนดการพัฒนา และกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นกลไกที่มีอำนาจในการบริหารภูมิภาคในทุกระดับ การสร้งประชาคมของรัฐเป็นการช่วงชิงวาทกรรมเรื่องประชาสังคมมาจากนักกิจกรรมและองค์กรพัฒนาเอกชนนอกภาครัฐและสามารถสถาปนาวาทกรรมเรื่องประชาสังคมมาได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้รัฐสามารถช่วงชิงวาทกรรมเรื่องประชาสังคมกรรมมาได้เนื่องจากวาทกรรมหลักเรื่องประชาสังคมของนักกิจกรรมไทยมีจุดอ่อนเชิงทฤษฎีที่ยอมรับให้รัฐเข้ามาบีบบทบาท จึงเป็นการเปิดช่องว่างให้รัฐสามารถเข้ามาในช่วงชิงได้ในที่สุด และเมื่อรัฐสามารถช่วงชิงวาทกรรมเรื่องประชาสังคมไปใช้เป็นเครื่องมือของรัฐได้ส่งผลให้เกิดผล 3 ประการ คือ (1) ประชาสังคมที่รัฐสร้างขึ้นกลายเป็นส่วนของรัฐ และรับคำสั่งจากรัฐ และเป็นการสร้งกระแสประชาสังคมตามแบบของรัฐให้มากขึ้น จนประชาสังคมแบบที่รัฐใช้อาจกลายเป็นวาทกรรมหลักในสังคมไทย (2) มีผลต่อกระบวนการสร้งความหมายของประชาสังคมใหม่ในสังคมไทยให้เป็นไปตามวาทกรรมหลัก และ (3) ในแง่ของปฏิบัติการทางวาทกรรม ทำให้ขบวนการประชาสังคมไทยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือกลุ่มที่เป็นพวกของรัฐและอีกกลุ่มที่ยังต่อต้านรัฐ ซึ่งจะทำให้ขบวนการประชาสังคมไทยอ่อนแอในที่สุด

ร็อบบี้ สจ๊วต (2544) ศึกษาเรื่องประชาสังคมและการผลักดันนโยบายในประเทศไทย : บทบาทของการร่วมกันผลักดันการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ.2533-2543 พบว่าความเชื่อของการร่วมกันผลักดัน แบ่งได้เป็นสองระบบใหญ่ได้แก่ ระบบย่อยของนโยบายการปฏิรูปการเมืองและระบบย่อยของนโยบายคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนที่แยกขยายออกมาภายหลังจากระบบย่อยของนโยบายการปฏิรูปการเมือง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่าความร่วมมือผลักดันซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายต่อต้านการปฏิรูปการเมืองและคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน มีความเชื่อคงที่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับสมมุติฐานของชาบาทิเยร์ และเจงกินส์-สมิท แม้ว่าคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนได้รับการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ.2540 แต่ก็ไม่อาจถือได้ว่าเป็นการประสบความสำเร็จในด้านนโยบายสาธารณะ การมีสภาร่างรัฐธรรมนูญและวิกฤติเศรษฐกิจส่งผลให้กลุ่มประชาสังคมใช้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและระบบคณะกรรมการรัฐสภาเพื่อให้ได้มาซึ่ง

อำนาจในการกำหนดนโยบาย การจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแทบจะเกิดจากกลอุบายมากกว่าความสำเร็จในการรณรงค์ของกลุ่มประชาสังคมในการเปลี่ยนความคิดของชนชั้นนำ การผลักดันโดยใช้ผลงานวิจัยเชิงนโยบายไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของนโยบายคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้ยืนยันสมมุติฐานว่า กลุ่มประชาสังคมขาดประสบการณ์และไม่แตกต่างไปจากรูปแบบของชนชั้นนำในเมืองในสังคมไทยทั่วไป

จากงานวิจัยที่กล่าวมาแล้ว สามารถนำผลการศึกษาที่ค้นพบมาใช้ในการศึกษานี้ได้ โดยการนำข้อมูลมาอภิปรายถึงความสอดคล้องและประเด็นความแตกต่างของผลการศึกษา ซึ่งผลการศึกษาไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกันเสมอไปอันเนื่องมาจากความแตกต่างกันในเรื่องของวิธีการ ขอบเขต กลุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูล และปัจจัยอื่นๆ เช่น ในเรื่องของการทำประชาสังคมจากการศึกษาของ สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล (2544) ทำการศึกษาการสร้างประชาสังคม ผลการศึกษา พบว่า กลไกด้านการใช้อุดมการณ์ของรัฐ ใช้การสร้างประชาสังคมเป็นเครื่องมือในการรักษาสถานภาพของรัฐ และการศึกษาของ ร็อบบี้ สจ๊วต (2544) กล่าวถึงผลการศึกษาว่า กลุ่มประชาสังคมใช้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและระบบคณะกรรมการรัฐสภาเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการกำหนดนโยบาย การศึกษาดังกล่าวได้มุ่งเน้นในเรื่องระดับนโยบายมหภาค ที่เป็นการทำประชาสังคมจากรัฐสู่ประชาชน แต่ในการศึกษาในเรื่องของบทบาทสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตดินแดง ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแฟลตดินแดง จะมุ่งเน้นการส่งเสริมให้มีการทำประชาสังคมในชุมชนเพื่อรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชน และเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นพื้นฐานอันหนึ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ตามเจตนาของการทำประชาสังคมเป็นความมุ่งหมายเดียวกันที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น แต่ผลการศึกษาอาจจะต่างกันในเรื่องของ เจตนา วิธีการ ที่นำไปใช้มากกว่าหลักการ ตามความหมายของการทำประชาสังคมที่แท้จริง ซึ่งจากความสอดคล้องและความแตกต่างของงานวิจัย ทำให้สามารถนำข้อมูลเหล่านี้ ไปใช้ประกอบการทำการศึกษา โดยทำการศึกษาแนวคิด ขอบเขต วิธีการ ผลการศึกษา และอื่นๆ เพื่อเป็นแบบอย่างในการทำการศึกษาต่อไป

2.8 กรอบแนวคิดในการศึกษา

